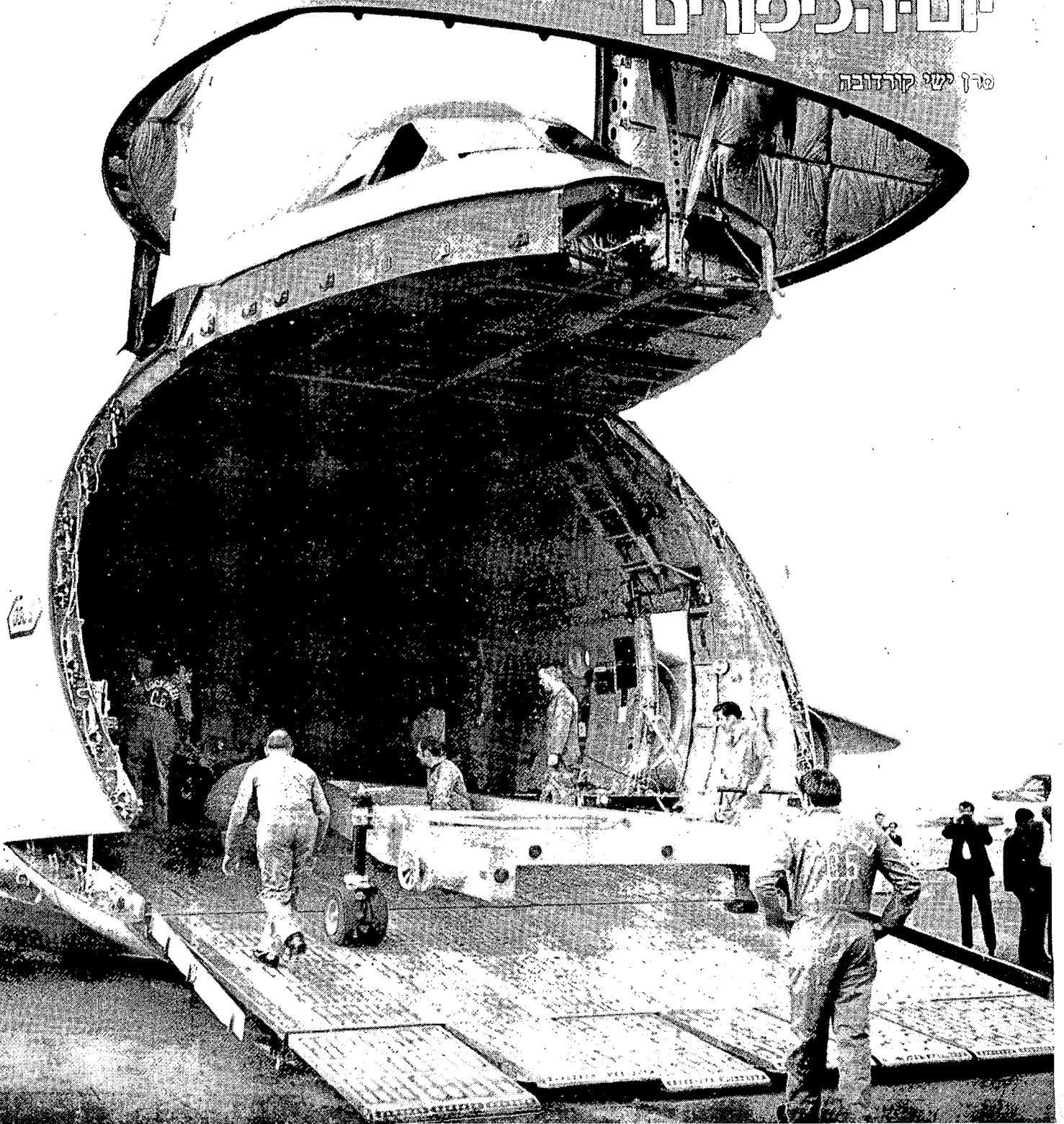


הרקע המדיני לרכבת האוירית האמריקנית במלחמת יום-הכיפורים

מרן ישי קורדובה



בִּסְפָרוֹ עַל מַלְחַמַת יוֹם-הַכִּיפּוּרִים כּוֹתֵב עֵיתוֹנָאֵי יִשְׂרָאֵל, כִּי בִשְׁבֵט, ה'-13 בִּאֲוֹקְטוּבֵר 1973, יִפְלֹ תוֹשְׁבֵי הַל אֲצִיב וְהִסְבִּיבָה... לְשִׁמוּעַ אֵת נְהִימַת מִטּוֹסֵי הָעֵנֶק (הַאֲמֵרִיקָנִיִּים) מֵעַל רֵאשִׁיהֶם. אִישׁ לֹא הִתְלוֹנֵן עַל הָרַעַשׁ שֶׁהִקִּימוּ... וּשְׁפָתַי רְבִים מִלְמַלּוֹ בְּלֶחֶשׁ: אֱלוֹהִים בְּרַךְ אֵת אֲמֵרִיקָה¹. מִטְרַתּוֹ שֶׁל מֵאֲמֵר זֶה לְנִסּוֹת לְעִמּוּד עַל הַנְּסִיבּוֹת הַמְדִינִיּוֹת וְהַשִּׁיקוּלִים הַמְרַכְזִיִּים שֶׁהִבִּיאוּ לְהַחֲלִטָה חֲסֵרַת הַתְּקֵדִים שֶׁל מִמְשַׁלַת אֲרֵה"ב — לְהַפְעִיל, לְרֵאשׁוֹנָה בְּתוֹלְדוֹת אֲמֵרִיקָה, רַכְבַּת אוֹיְרִית נוֹשֵׂאֵת אֲסַפְקָה צְבֵאִית לְמְדִינָה בְּמִזְרַח הַתֵּיכוֹן, בְּדִיּוֹק שְׁבוּעַ לְאַחַר פְּרוֹץ הַקְּרִבּוֹת בְּאִזּוֹר. פְּרִשַׁת פְּתִיחַתּוֹ שֶׁל מֵאֲמֵץ אֲסַפְקָה אֲמֵרִיקָנִי

עֲצוֹם לְיִשְׂרָאֵל, בְּאֲמִצְעוֹת רַכְבַּת אוֹיְרִית, ב'-13 בִּאֲוֹקְטוּבֵר 1973 הֵינָה אֶחָת הַסּוּגִיּוֹת הַשְּׁנוּיּוֹת בְּמַחְלֻקַת בְּנֵי-הַחַיִּים הַהִיסְטוֹרִי שֶׁל מַלְחַמַת יוֹם-הַכִּיפּוּרִים: לִמֵּן ה'-6 בִּאֲוֹקְטוּבֵר הִיְתֵה יִשְׂרָאֵל שְׂרוּיָה בְּמֵאֲצֵק דְּמִים מִתֵּישׁ עִם מְצָרִים וְעַם סוּרִיָּה. כְּמוֹיּוֹת הַנֶּשֶׁק שֶׁהִתְכַּלּוּ בְּמַחְלָף הַמַּלְחָמָה הָיוּ מֵעַל וּמֵעַבֵּר לְמָה שְׁנֵיתָן הִיָּה לְצִפּוֹת לְפָנַי פְּרוֹץ הַקְּרִבּוֹת, וְהִזְדַּקְקוֹתָה שֶׁל יִשְׂרָאֵל לְצִיּוֹד צְבֵאֵי אֲמֵרִיקָנִי הַלְכָה וּגְבֵרָה עִם כָּל יוֹם לְחִימָה נוֹטֶף². בְּמִצְבַּ זֶה פָּנּוּ נְצִיגִיָּה הַמוֹסַמְכִים שֶׁל יִשְׂרָאֵל לְמִמְשַׁלַת אֲרֵה"ב בְּבִקְשׁוֹת הוֹלְפּוֹת וְתוֹכְפּוֹת לְסִיּוּעַ צְבֵאֵי דְחוּף, כֹּאֲשֶׁר בְּדֶרֶךְ-כָּל-לַל נַעֲשׂוּ הַפְּנִיּוֹת בְּאֲמִצְעוֹת שְׁגָרִיר יִשְׂרָאֵל בּוֹשִׁיגֵגִטוֹן, שְׁמַחָה דִּינִיץ, לְשֶׁר-הַחוֹץ הַאֲמֵרִיקָנִי הַנְרִי קִיִּסְיִנְגֵּר.

הַפְּעוּלָה שֶׁל וּשְׁיִנְגֵטוֹן בְּמִזְזָה"ת. אֲלִיבָא דְגוֹלֵן, חֲתַר קִיִּסְיִנְגֵּר לְסִיכּוֹל הַבְּקִשׁוֹת הַיִּשְׂרָאֵלִיּוֹת בְּמִשְׁךְ הַשְּׁבוּעַ שְׁבִין ה'-6—13 בִּאֲוֹקְטוּבֵר, וְרַק לְקִרְאָת סוּף הַשְּׁבוּעַ הַרְאִשׁוֹן לְמַלְחָמָה, מִשְׁגֵּבֵר הַלְחָץ הַיִּשְׂרָאֵלִי עַל הַמְּשַׁל עַל רִכּוּב הַלְחָצִים הַפְּנִימִיִּים בְּאֲרֵה"ב, נִכְנַע שֶׁר-הַחוֹץ הַאֲמֵרִיקָנִי, וְנָתַן אֵת הַסַּכְמַתּוֹ לְפְתִיחַתּוֹ שֶׁל מֵאֲמֵץ אֲסַפְקָה מֵאֲסִיבֵי לְיִשְׂרָאֵל. נִרְאָה כִּי שְׁתֵּי הַגִּירְסוֹת, עַל חֲלֻקוֹ שֶׁל קִיִּסְיִנְגֵּר בְּפְרִשַׁת הַרְכַּבַת הַאֲוִירִית, לּוֹקוֹת בְּחֶסֶר. מִגְּבֻלָתָן הַעִיקְרִית נּוֹבַעַת מִנְסִיּוֹן לְנִחַת אֵת הָאֲקֵט הַמְדִינִי בְּעַל הַמְשַׁמְעוֹת הַרְאִשׁוֹנָה בְּמַעֲלָה שֶׁל הַפְּעֻלַת הַרְכַּבַת הַאֲוִירִית הַאֲמֵרִיקָנִית בְּמוֹנָחִים הַשְּׂאוֹלִים מִמִּישׁוֹר יַחְסֵי יִשְׂרָאֵל—אֲרֵה"ב. וְאִכּוֹ, אִם נִנְתַח אֵת הַמְדִינִיּוֹת הַאֲמֵרִיקָנִית כְּשִׁנְקוֹדוֹת הַמוֹצָא מְצוּיּוֹת בְּמִישׁוֹר זֶה, יִתְכַּן שְׁנִיגֵעַ לְמַסְקָה, כִּי הִיא הִיְתָה, „מְרוֹשַׁעַת“ בְּמִדָּה זוֹ אוֹ אַחֲרָת. הַעִיכּוּבִים בְּהַגְשַׁת הַסִּיּוּעַ הַאֲמֵרִיקָנִי לְיִשְׂרָאֵל יִפּוֹרְשׁוּ אִזּוֹ כְּנִסְיוֹן מְצַד מְעַצְבֵי מְדִינִיּוֹת הַחוֹץ שֶׁל הַמְּשַׁל, וּבְרֵאשֶׁם קִיִּסְיִנְגֵּר, לְהַחֲלִישׁ אֵת יִשְׂרָאֵל, וְלִרְכַּכָּה“ לְקִרְאָת הַמוֹ"מ הַמְדִינִי בְּעִתִּיד. אֲלֵא, שְׁנִרְאָה כִּי מְדִינִיּוֹת הַחִימוֹשׁ שְׁנַקְטָה אֲרֵה"ב כְּלִפֵּי יִשְׂרָאֵל בְּכָל מַהֲלֵךְ הַמַּלְחָמָה לֹא נִבְעָה, בְּרֵאשׁ וּרֵאשׁוֹנָה, מְ, הַשִּׁיקוּלִים הַיִּשְׂרָאֵלִיִּים“ שֶׁל מְדִינִיּוֹת הַחוֹץ הַאֲמֵרִיקָנִית אוֹ מְצַרְכִּיָּה הַצְּבֵאִיִּים שֶׁל יִשְׂרָאֵל, אֲלֵא בִּיסוּדוֹ שֶׁל דְּבַר, מִהַעֲרַכַת הַמְּשַׁל אֵת הַאֲיִנְטְרַסִים הַאֲמֵרִיקָנִיִּים הַכּוֹלְלִים. דְּהֵינּוּ, לֹא הַצּוֹרֵךְ בְּחִיּוּקָה שֶׁל יִשְׂרָאֵל אוֹ בְּהַחֲלָשָׁתָה עִמּוֹ בְּרֵאשׁ מְעִיִּיבֵי-הֶם שֶׁל מְעַצְבֵי מְדִינִיּוֹת הַחוֹץ הַאֲמֵרִיקָנִית, אֲלֵא יִכּוֹלְתֶם לְפַעוֹל בְּאִיּוֹר מוֹל מְעַצְמַת-הָעַל הִירִיבָה — בְּרֵה"מ, וּמַעֲרַכַת יַחְסִיהֶם הַכּוֹלְלַת עִימָה. אִם הַנַּחַח זוֹ נִכּוֹנָה, אוֹיֵי נִיתָן יִהְיֶה לְהִסִּיק מְנִיתוּחַ פְּרִשַׁת הַרְכַּבַת הַאֲוִירִית הַאֲמֵרִיקָנִית, כִּי לֹא זוֹ בְּלִבְד שֶׁהִסִּיּוּעַ הַצְּבֵאֵי הַאֲמֵרִיקָנִי לֹא אִיחַר לְהִיגֵעַ, אֲלֵא שְׁבַמְצִי-אוֹת פַּעַל הַמְּשַׁל בְּמַהִירוֹת רֵאוּיָה לְצִיּוֹן, מֵעַבֵּר אֶפְּלוֹ לְמָה שְׁנִיתָן הִיָּה לְצִפּוֹת.

עַל חֲלֻקוֹ שֶׁל קִיִּסְיִנְגֵּר בְּמִשָּׂא וּמִתָּן עַל אֲסַפְקָה צְבֵאִית לְיִשְׂרָאֵל, קִיִּימּוֹת שְׁתֵּי גִירְסוֹת עִיקְרִיּוֹת סוֹתְרוֹת. הָאֶחָת אוֹמַרְתָּ כִּי: קִיִּסְיִנְגֵּר-הַגִּיעַ, כְּמַעַט לִמֵּן רֵאשִׁיתָה שֶׁל הַמַּלְחָמָה, לְמַסְקָה שִׁישׁ לְאֶפְשֵׁר לְיִשְׂרָאֵל לְהַשִּׁיג אֲסַפְקָה צְבֵאִית מֵאֲרֵה"ב, אוֹלֵם הַפְּנִטְגוֹן הוּא שֶׁלֹּא הַסְכִּים לְכַךְ, וּמִנַּע סִיּוּעַ צְבֵאֵי מִיִּשְׂרָאֵל. הַגִּירְסָה הָאֶחָרַת אוֹמַרְתָּ כִּי: קִיִּסְיִנְגֵּר הוּא זֶה שְׁעִיבַת אֵת הַמְדִינִיּוֹת הַאֲמֵרִיקָנִית הַכּוֹלְלַת שְׁמַנְעָה נֶשֶׁק מִיִּשְׂרָאֵל בִּימֵים הַרְאִשׁוֹנִים שֶׁל הַמַּלְחָמָה וְהַפְּנִטְגוֹן רַק צִיִּית לְהוֹרְאוֹתֵי². הַגִּירְסָה הַרְאִשׁוֹנָה מוֹצֵאֵת אֵת בִּיטוּיָה בְּסַפְרָם שֶׁל הַעִיתוֹנָאִים, הָאֶחָדִים מְרוֹיֵן וּבְרִנְרֵד קָאֵלֵב, „קִיִּסְיִנְגֵּר“, הַמְשַׁמְשִׁים, בְּמִדָּה זוֹ אוֹ אַחֲרָת, כְּ, סְגוֹרִיּוֹ“ שֶׁל שֶׁר-הַחוֹץ הַאֲמֵרִיקָנִי³. הַגִּירְסָה הַשְּׁנִיָּה, „הַאֲנֵטִי-קִיִּסְיִנְגֵּרִית“, מְבוֹטָאֵת בְּחִרְפוֹת בְּסַפְרוֹ שֶׁל רֵאשׁ מְחַלְקַת הַמְּבַצְעִים שֶׁל הַצִּי הַאֲמֵרִיקָנִי (Chief of Naval Ope-ration), אֲדַמִּירָל אֱלֹמוֹ וּזְמוֹוֹאֵלֵט. וּזְמוֹוֹאֵלֵט מְתַאֵר בְּסַפְרוֹ „עַל-הַמְשַׁמֵּר“ אֵת שֶׁר-הַחוֹץ הַאֲמֵרִיקָנִי כְּשֶׁקָרַן מוֹעֵד. לְדַבְרֵי שִׁיקַר קִיִּסְיִנְגֵּר לְנְצִיגֵי יִשְׂרָאֵל כֹּאֲשֶׁר טַעַן בְּפִנֵּיהֶם כִּי שֶׁר הַהִגְנָה, גִּיִּימֵס שְׁלִינְגֵּר, מְתַנַּגֵּד לְשִׁיגוֹר נֶשֶׁק לְיִשְׂרָאֵל, וְכֵן שִׁיקַר לְשֶׁר-הַהִגְנָה הַאֲמֵרִיקָנִי עֲצָמוֹ שְׁעָה שְׁטַעַן, כִּי הַנְּשִׂיא גִיכְסוֹן הוֹרָה שֶׁלֹּא לְשַׁגֵּר נֶשֶׁק לְיִשְׂרָאֵל מְטַעֲמִים שֶׁל „אִינְטֵרֵס לְאוֹמִי“. עַל-פִּי זְמוֹוֹאֵלֵט הַתְּכוּוֹן קִיִּסְיִנְגֵּר בְּתַכְכּוֹנוֹ שִׁישְׂרָאֵל „תְּקִיּוֹ מַעַט דֶּם“ עַל-מִנַּת „שְׁתַּתְּרַכֵּן“ לְקִרְאָת הַמוֹ"מ הַמְדִינִי⁴. גַּם הַעִיתוֹנָאֵי הַיִּשְׂרָאֵלִי, מִתִּי גוֹלֵן, אִינּוֹ מֵאֲפִיין אֵת קִיִּסְיִנְגֵּר בְּאוֹרַח אוֹהֵד יוֹתֵר. לְדַבְרֵי לֹא הִיְתָה הַתְּנַהּגוֹתּוֹ שֶׁל שֶׁר-הַחוֹץ הַאֲמֵרִיקָנִי בְּעַת הַמְּגַעִים שְׁנִיָּהֵל עִם נְצִיגֵי יִשְׂרָאֵל עַל אֲסַפְקַת נֶשֶׁק אֲלֵא הַתְּגַלְמוֹת הַצִּינִיּוֹת וְהַרְצוֹן לְמַנּוּעַ מִיִּשְׂרָאֵל אֵת הַדְּרוֹשׁ לָהּ בְּעַת מְבַחַן. גוֹלֵן אֵף יוֹדַע לְסַפֵּר, כִּי בְּמַהֲלֵךְ הַדִּיּוּנִים שְׁנִיָּהֵל קִיִּסְיִנְגֵּר עִם דִּינִיץ חוֹזֵר קִיִּסְיִנְגֵּר וְטַעַן, כִּי מִשְׁרַד הַהִגְנָה כּוֹבֵל אֵת יְדִידוֹ וּמִשׁוֹם כֵּךְ אִינּוֹ יִכּוֹל לְהוֹרוֹת עַל אֲסַפְקָה מֵאֲסִיבִית שֶׁל נֶשֶׁק לְיִשְׂרָאֵל, בְּעוֹד שְׁלַמְעֵשָׂה נִיִּצַּב הוּא עֲצָמוֹ כְּאֲבֹן-הַנֶּגֶף הַעִיקְרִית בְּפָנַי מִלּוּי הַדְּרִישׁוֹת הַיִּשְׂרָאֵלִיּוֹת לְסִיּוּעַ צְבֵאֵי רַחֵב הִיקַף מֵאֲרֵה"ב. זֹאת, מִשׁוֹם שֶׁסָבַר כִּי סִיּוּעַ צְבֵאֵי כּוֹה יִקְשֶׂה עַל יַחְסִיָּה שֶׁל אֲרֵה"ב עִם בְּרֵה"מ, וּפִגַּע בְּעִתִּיד בְּאֶפְשֵׁרוֹיּוֹת

¹ - שֶׁר הַבִּיטְחוֹן דָּאוֹ אֲמַר לְעוֹרְכֵי הַעִיתוֹנוֹת הַיִּשְׂרָאֵלִית ב'9 בִּאֲוֹקְטוּבֵר, כִּי יִשְׂרָאֵל „...זְקוּקָה לְטַנְקִים. מְטוֹסִים וְקוּי הַגְּנָה נְאוֹתִים. כּוֹחוֹתֵינוּ הַצְּטַמְצָמוֹ וְאִנּוֹ זְקוּקִים לְחַלְפוֹתָה. אִנִּי מְקוּוֹה שְׁנִשְׁיג מְטוֹסִים מֵאֲרֵה"ב...“

עיתויה של הפעלת הרכבת האוירית האמריקנית

הסוגיה המרכזית הניצבת בפנינו היא שאלת עיתויה של הפעלת הרכבת האוירית האמריקנית; שהרי, לכאורה ניתן לומר כי דווקא ה-13 באוקטובר הוא המועד הפחות מתאים לביצוע מהלך אמריקני זה. ב-12 באוקטובר תיאר שר-החוץ האמריקני, קיסינג'ר, את המצב הצבאי במזוה"ת במילים אלה: „כוחות ישראל התקדמו מרחק כלשהו לתוך סוריה. כוחות מצריים אוחזים בחלק המזרחי של התעלה עד למרחק של 10—6 מילין. חזית סואץ יציבה במידה מניחה את הדעת, והחזית הסורית נזילה במידת מה⁵“. פירושו של דבר, שב-12 באוקטובר היה, לפחות מבחינתה של ארה"ב, המצב הצבאי במזוה"ת מניח את הדעת. ישראל הדפה את הכוחות הסוריים מרמת-הגולן, ואף הצליחה לחדור לשטחה של סוריה מעבר לתחומי „הקו הסגול“, ואילו בחזית המצרית נוצר מצב יציב „שניתן לחיות עימו“, אף אם הצבא המצרי שולט על שתי גדות התעלה.

השאלה המתבקשת, אם-כן, הינה מדוע היה על האמריקנים להפעיל רכבת אוירית לישראל, בנסיבות של ניצחון ישראלי בחזית הצפונית והצלחה ישראלית לייצב קו בחזית הדרום. כאמור, אין התשובה לשאלה זו מצויה בתנאים הצבאיים שהתפתחו באיזור בעקבות שבוע לחימה, ויש לחפש בסיבות ובגורמים שמחוץ לאיזור. ליתר דיוק, בהתנהגותה המדינית של מעצמת-העל השנייה — ברה"מ. עם פרוץ המלחמה במזוה"ת ב-6 באוקטובר סברו האמריקנים כי מרקם היחסים המיוחד, שהתהווה בין ארה"ב לברה"מ בשנים 1972—1973, יצר כמעט בהכרח אקלים מדיני שיאלץ את הסובייטים לגלות „אחריות מעצמתית“⁷, ו„ריסון עצמי“ בזמן המשבר, ואכן, לפחות בשלב הראשון של המלחמה, נראה היה להם במידה מרובה של צדק, כי הסובייטים נמנעים בקפדנות מלנקוט כל מהלך שיהיה בו כדי לחייבם למעורבות כלשהי בסכסוך הצבאי. יתר על-כן, בימים הראשונים של המלחמה הקדישו הסובייטים את מירב מאמציהם להשגת הפסקת-אש בחזית המצרית והסורית (כמובן בתנאים שיתורו בידי צבאותיהן של שתי המדינות את הישגיהם בשטח) ואף נכנסו בשל כך לעימות חריף עם הנשיא סאדאת⁶. מסקנתם העיקרית של האמריקנים היתה, כי ברה"מ אינה רוצה להתערב בסכסוך או להחמירו⁷; מבחינתם, גילו הסובייטים, אפוא, „אחריות מעצמתית“, כפי שחייבה רוח ההפשרה (ה„דטנט“), ומשום כך הסיקו, כי שומה גם על ארה"ב להימנע מכל צעד חריג בסכסוך. מבחינת ישראל היתה התוצאה העיקרית של מסקנה זו סירוב עקבי מצידה של ממשלת ארה"ב לספק לישראל סיוע צבאי מאסיבי בימים הראשונים של הקרבות, דווקא בשעה שהיתה זקוקה לו בדחיפות.

קיסינג'ר הבין כי סיוע צבאי אמריקני משמעותי לישראל עלול להתפס על-ידי הסובייטים כפרובוקציה חמורה, ו„הוא לא רצה להיות פרובוקטיבי... הוא לא רצה להיכנס לעימות עם הסובייטים...“⁸, ואכן ב-8 באוקטובר הוא דיווח לנציגים הישראליים בווישינגטון על מחלוקת, כביכול, בתוך גופי הממשל האמריקני. לדבריו התנגד שר-ההגנה, שלזינג'ר, לא רק לאספקת נשק לישראל באמצעות מטוסי-תובלה אמריקניים, אלא אפילו לכך שמספר מצומצם של מטוסים ישראליים ינחתו בארה"ב ויעמיסו תחמושת וחלקי חילוף חיוניים. זאת ועוד,

הוא טען כי בפנטגון יושבים נציגי לובי הנפט האמריקני ואלה מתנגדים בתוקף לכך שארה"ב תחלץ לסייע לישראל. מאוחר יותר התבשר אמנם שגריר ישראל בארה"ב, כי הנשיא ניכסון „החליט עקרונית“ לספק לישראל מטוסי-קרב כמספר אבידו-תיה במלחמה, אולם במהרה הסתבר, כי גם החלטה „עקרונית“ זו לא הועילה הרבה, וישראל לא קיבלה את המטוסים. הממשל האמריקני אכן הגיע להחלטה עקרונית, אך זו היתה שונה מהותית ממה שישראל ציפתה: „כל עוד נוקטת ברה"מ בעמדה פייסנית ומאיצה בערבים לנהוג במתינות“⁹, יגלה גם הממשל מצידו מתינות ולא יספק לישראל אמצעי לחימה בכמות משמעותית. חילוקי הדעות בממשל לא היו ולא נבראו¹⁰, הקו המדיני שאומץ על-ידי כל גורמי הממשל היה ביסודו ניסיון חד-משמעי להימנע מלזעזע את מערכת היחסים האמריקנית-סובייטית. דבר זה נתפס על-ידי הממשל האמריקני כאינטרס ראשון במעלה. מנקודת ראותו יכול היה הממשל להעריך, כי כל עוד הערבים „מסתדרים“ ללא סיוע סובייטי מאסיבי, חייבת גם ישראל להסתפק במה שבידה. מבחינתו לא היוותה דחיית בקשותיה של ישראל התמהמהות והתחמקות; ישראל פשוט לא היתה זכאית לפי תפיסה זו לשום סיוע צבאי חורג בממדיו. העובדה כי היו אלה הערבים שפתחו במלחמה ושישראל נמנעה ממכה מקדימה בבוקר יום-הכיפורים, למרות היתרונות הצבאיים שהדבר עשוי היה להקנות לה, לא שינתה דבר מנקודת מבטם של האמריקנים. מבחינתם, תפס ביסודו של דבר, שיקול מרכזי אחד: בלתי אפשרי להעביר לישראל את הנשק הנדרש על-ידיה, כאשר מעצמת-העל השנייה — ברה"מ — אינה מסייעת באורח משמעותי לבנות בריתה הערביות במזוה"ת.

הרכבת האוירית הסובייטית למזרח-התיכון

מצב דברים זה השתנה ארבעה ימים לאחר פרוץ הקרבות, כאשר ב-10 באוקטובר החליטו הסובייטים להפעיל רכבת אוירית רחבת ממדים לסוריה ולמצרים. החלטתם זו של הסובייטים היתה קשורה, בראש ובראשונה, בהתמוטטות מאמץ המלחמה הסורי בגולן, ובחששה של ברה"מ, כי אם לא תגיש סיוע צבאי מאסיבי לסוריה ולמצרים באורח מיידי, עלולות בנות חסותה לנחול תבוסה צבאית תוך זמן קצר. המהלך הסובייטי הפתיע גורמים שונים בממשל של ארה"ב. אם עד כה גיתן היה להגדיר את התנהגותה של ברה"מ כמאופקת וכמרוסנת ולפעול בהתאם לכך, הרי שיגורה של רכבת אוירית מאסיבית למזוה"ת לא השתבץ במסגרת זו. בערב ה-10 באוקטובר, משהבחין המודיעין האמריקני בסימנים ברורים ראשונים של הרכבת האוירית הסובייטית, עלה חשש אמריקני, כי צעדה של ברה"מ עלול להיות מנוף יעיל ליצירת תהליך מחודש של חדירה סובייטית אינטנסיבית למזוה"ת, וזאת בנסיבות חמורות ביותר מבחינתה של ארה"ב. היה ברור, כי לרכבת האוירית הסובייטית אין ולא כלום עם „מתינות“ מעצמתית. משהתברר כי מטוסים סובייטיים מדגם אנטונוב-12

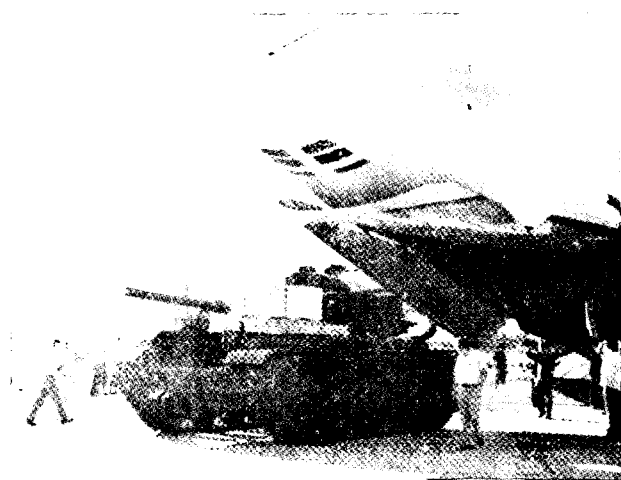
⁵ בסימפוזיון שנערך שנתיים לאחר המלחמה באוניברסיטת ג'ונס הופקינס בארה"ב הכחיש גיימס שלזינג'ר, כי הפנטגון היה אחראי לעיכוב בהפעלת הרכבת האוירית לישראל. הוא הדגיש כי „המדיניות המתואמת“ של הממשל היא שהביאה לדחיה בהפעלת הרכבת האוירית ולא בעיות „ביורוקרטיות“ בפנטגון.¹⁰

האמריקני, כי המזה"ת עלול להיחפז, למה שהיו הבלקנים באירופה לפני 1914"12. מפיו של מרצה להיסטוריה לשעבר, ניתן היה לפרש התבטאות כזו באורח חד-משמעי: מעצמה רוסית התפוררה בעבר בשל סכסוך מקומי בבלקן על כן אל לה למעצמה הרוסית החדשה להימנע מלשכוח לקח זה, פן תמיט על עצמה שואה בשל, בלקן" נוסף במזה"ת.

נסיונות להשגת הסדר אמריקני-סובייטי

אולם במקביל לרמזים אמריקניים אלה לסובייטים, חלה אף אינטנסיפיקציה בנסיגותיהם להגיע להבנה כלשהי עימם. המגמה האמריקנית הבסיסית, שלא להיקלע למצב בו מתייצבת ארה"ב באורח חד-משמעי מאחורי ישראל, ונדחפת בשל-כך למצבי עימות עם ברה"מ והערבים, בלטה אף יותר מבעבר. עתה החל תהליך מואץ של גישושים מצדם של האמריקנים להגיע להסכם כלשהו עם ברה"מ. ב-15 באוקטובר, בהסבירם את הסיבות שהניעום לשגר רכבת אוירית משלהם לישראל, מסרו האמריקנים, כי, הם המתינו ובחנו את ההתפתחויות במשך מספר ימים במגמה להגיע להסדר דיפלומטי"13. באותה עת לא נמסר דבר על מהותו של ההסדר הדיפלומטי שהוצע על-ידי האמריקנים לסובייטים. אולם בדיעבד, כאשר גולל קיסינג'ר עצמו את הרקע להפעלת הרכבת האוירית האמריקנית, טען, כי, "במשך השבוע הראשון (למלחמה) ניסתה ארה"ב להביא למיתון ברמת האספקה הצבאית החיצונית שנשלחה לאיזור, ולהשיג בחתואם עם ברה"מ הפסקת-אש, שתסיים את הקונפליקט"14. נראה, אם כן, כי במרכזו של ההסדר האמריקני המוצע לסובייטים עמדו שני מרכיבים עיקריים: כוונה להגיע להבנה עם ברה"מ על הגבלה — זמנית לפחות — במירוץ החימוש הבינמצמתי במזה"ת, וניסיון להגיע להסכם על סיום המלחמה שעיקרו הפסקת-אש, "במקום".

נראה כי בשני המאמצים נכשלו האמריקנים כישלון חרוץ. באשר לניסיון להגיע להסכם עם הסובייטים על הגבלת מירוץ החימוש במזה"ת, משקפות ההתבטאויות האמריקניות הפומ-ביות מאמץ כמעט נואש לכוון את הרכבת האוירית הסובייטית לפסים של הצטמצמות. בערב ה-10 באוקטובר טען דובר מחלקת המדינה, כי, "אין אישור לכך שרכבת אוירית סובייטית החלה למעשה להגיע למצרים ולסוריה". גם בערב ה-11 באוקטובר סירבו עדיין פקידי הממשל האמריקני להגדיר באורח פומבי את הרכבת האוירית של ברה"מ כגדולה. זאת, על-אף העובדה שבמועד זה היה ברור, כי המהלך הסובייטי אינו בבחינת צעד חד-פעמי, אלא המדובר במאמץ שיטתי לשנות את מאזן הכוחות הצבאי שנוצר באיזור, ובכך אף את יחסי הכוחות המעצמתיים במזה"ת. אפילו במסיבת-עיתונאים שערך קיסינג'ר ב-12 באוקטובר (פחות מ-24 שעות לפני הפעלתה של הרכבת האוירית האמריקנית, ולמעשה ביום קבלת ההחלטה על הפעלתה) טרח שר-החוץ האמריקני להגדיר את הרכבת האוירית הסובייטית כ"מתונה"15. אך לא היתה זו רכבת אוירית מתונה כלל; אלא שבאותו שלב עדיין קיווה קיסינג'ר, שפנייתו לברה"מ תיענה, והוא יגיע עימה לכלל הסכמה על האטה בקצב הפעלתה של הרכבת האוירית הסובייטית, במטרה למנוע העמקת המעורבות הישירה של שתי המעצמות בסכסוך. אולם, נראה כי הסובייטים דחו את הפניה האמריקנית מכל וכל. מבחינתם היה פירושה המעשי של הפסקת הרכבת האוירית



מטוס "גלקסי" בנמל התעופה בן-גוריון. לידו טנק M-60.

ואנטונוב-22 מגיעים בקצב הולך וגובר לשדות-תעופה בסוריה ובמצרים, וכי אוניות-משא סובייטיות עושות דרכן לנמלים ערביים, כשמטענן כולל ציוד צבאי, נאלצו האמריקאים להעמיד את הסובייטים על החומרה בה רואה ארה"ב את צעדיהם. נוצר הכרח אמריקני לשכנע את ברה"מ, כי סיוע צבאי מאסיבי לערבים עלול להביא את שתי המעצמות לדרך של עימות מסוכן. בראשונה ניסה קיסינג'ר, "לדבר על ליבם של הסובייטים"11; אולם משלא הראו הללו היענות, החלה לגבור תדירותם של, "איתותי לחץ" אמריקני עליהם: —

● כבר בערב ה-10 באוקטובר החלו מקורות אמריקניים לפרסם ידיעות על-כך שישראל אמנם אינה פוגעת במטוסי הרכבת האוירית הסובייטית בעודם באויר, אולם חיל-האויר הישראלי בהחלט מפציץ שדות-תעופה ערביים בהם נוחתים המטוסים הסובייטיים. היה בכך יותר מרמז, כי ברה"מ חייבת לקחת בחשבון סיכונים של היפגעות כלים וכוח אדם סובייטי, שעה שהיא נוקטת מהלך זה, וכי הדבר הינו במסגרת, "כללי המשחק" המותרים במלחמה. ב-12 באוקטובר דיווחו האמריקנים על לפחות שני מטוסי אנטו-נוב סובייטיים, שנפגעו על הקרקע בסוריה בעת הפצצות חיל-האויר הישראלי שם.

● כלי-התקשורת האמריקניים החלו לדווח בהרחבה על סיוע צבאי שמגישה ארה"ב לישראל. בעיקר הודגש בעיתונות האמריקנית, כי ארה"ב מספקת לישראל תחמושת לארטי-לריה, אמצעי נ"ט וטילי א"א וא"ק. למעשה, היה עדיין הסיוע הצבאי האמריקני לישראל מוגבל.

● ב-11 באוקטובר, הודיעה מפקדת הצי האמריקני, כי בוטל תרגיל נחיתה אמפיבי, שעמד להתקיים בחופי צפון-קרוילינה. נושאת המטוסים, "איבו-ג'ימה", שהיתה אמורה ליטול חלק בתרגיל, קיבלה הוראה להתכונן לקראת יציאה לים-התיכון. במקביל מסר הפנטגון, כי נושאת-המטוסים "פרנקלין רוזבלט", שעגנה בברצלונה, עומדת לצאת למזה"ת.

מעבר לכל אלה, החלה להסתמן נימה חדשה לחלוטין בהתבט-אויות צמרת הממשל האמריקני כלפי הסובייטים. במסיבת-עיתונאים שערך קיסינג'ר ב-12 באוקטובר, קבע שר-החוץ

רית שבה פתחו ב-10 באוקטובר, משום הפקרתם של בעלי בריתם במזה"ת לתבוסה. לזאת לא יכלו הסובייטים להסכים; הם עמדו על-כך במהרה, כי לאור המצב הצבאי שהלך והתפתח לאחר ה-10 באוקטובר, עלול מעמדם במזה"ת להתערער כליל אם יפסיקו, או אפילו יאיטו את קצב הפעלת הרכבת האוירית. זאת משום שצעד מעין זה היה מתפרש, ללא ספק, כבגידה מוחלטת באינטרסים הערביים. מעבר לכך, אפשרי אף שבעניין זה חלה טעות סובייטית חמורה בהערכה¹⁶. יתכן כי ההנהגה הסובייטית פירשה את העמדה האמריקנית מתחילת המלחמה כעמדת חולשה מובהקת; לכן העריכה בטעות, כי מרחב התמרון של ארה"ב צר, וכי היא לא תהיה מוכנה להתייצב באופן הפגנתי ובאורח חד-משמעי לצידה של ישראל. זאת בעיקר נוכח החלשת מעמדו של הנשיא ניקסון עקב פרשת ווטרגייט, שהפכה ל"מעורבות סוחפת" ממש במהלך מלחמת יום-הכיפורים.

נסיונות להשגת הפסקת אש

באשר למאמץ האמריקני להשיג הפסקת-אש, ניתן היום לומר, כי לקראת ה-12 באוקטובר חל מפנה משמעותי בנושא זה, לפחות מבחינתה של ארה"ב. זו הצליחה, ככל הנראה, להבטיח בתאריך זה את הסכמתה של ממשלת ישראל להפסקת-אש "במקום"¹⁷, דהיינו, כשכוחות מצריים בצד המזרחי של התעלה, וכוחות ישראליים מעבר לקו הסגול בגולן. הדבר היווה תפנית בעמדתה של ישראל, שהתנגדה מראשית המלחמה להפסקת-אש, שלא תהיה כרוכה בחזרת הצדדים לעמדות בהן ניצבו עד ה-6 באוקטובר. מבחינתה של ארה"ב היתה זו הזדמנות פוליטית שאין להחמיצה. המצב הצבאי התאפיין באיזון מסוים, מעין "תיקו" שלו ייחל קיסניג'ר, ואשר לדעתו עשוי היה לשמש פירצה לפעילות דיפלומטית אמריקנית ענפה. אולם הצלחת הדיפלומטיה האמריקנית להשיג הסכמה ישראלית להפסקת-אש הופרעה מכיוון בלתי צפוי. קיסניג'ר, שהיה סבור כי הסובייטים יצליחו להבטיח את הסכמתה המיידית של מצרים להפסקת-אש נוכח לדעת, כי סאדאת אינו "מונח בכיסם" של אלה. בליל ה-12-13 באוקטובר ניסו הסובייטים לשכנע את סאדאת כי מצרים השיגה כבר למעשה את מטרתה, וכי אם תסכים להפסקת-אש יפעלו שתי המעצמות לכפיית הסדר מדיני במזה"ת. סאדאת דחה את התביעה הרוסית בועם, והתנהגה המצרית החליטה, כי מצרים אינה יכולה להסכים להפסקת-אש "שעה שכוחותיה מתקדמים"¹⁸. על החלטה זו עתידים היו המצרים להצטרף צער רב; קיסניג'ר תיאר זאת כ"טעות חמורה בהערכה"¹⁹. כחודש לאחר המלחמה סיפר להייל, כי לא היה קל לשכנע את ישראל להסכים להפסקת-אש ב-11 באוקטובר; "ועמם (של הישראלים) על-כך היה גועש, משום שלפי הערכתם... יכלו לשנות את מהלך הקרבות. אולם הם נכנעו, בסופו של דבר. באשר לכם (המצרים) — הגיע אלינו שדר מכם באמצעות הסובייטים וגם הבריטים, שלפיו אינכם מוכנים להסכים (להפסקת-אש)"²⁰.

מבחינה אמריקנית היה פירוש הדבר הצטמצמות ניכרת במרחב התמרון והאופציות המדיניות לפעולה, ובממשל הלכה ונתגבשה הערכה, כי הסובייטים אינם נענים להפצרות האמריקניות בשום דרך. מחד גיסא, אין הם מסוגלים לשכנע את מצרים להסכים להפסקת-אש (כפי שהצליחו האמריקנים לשכנע את ישראל),

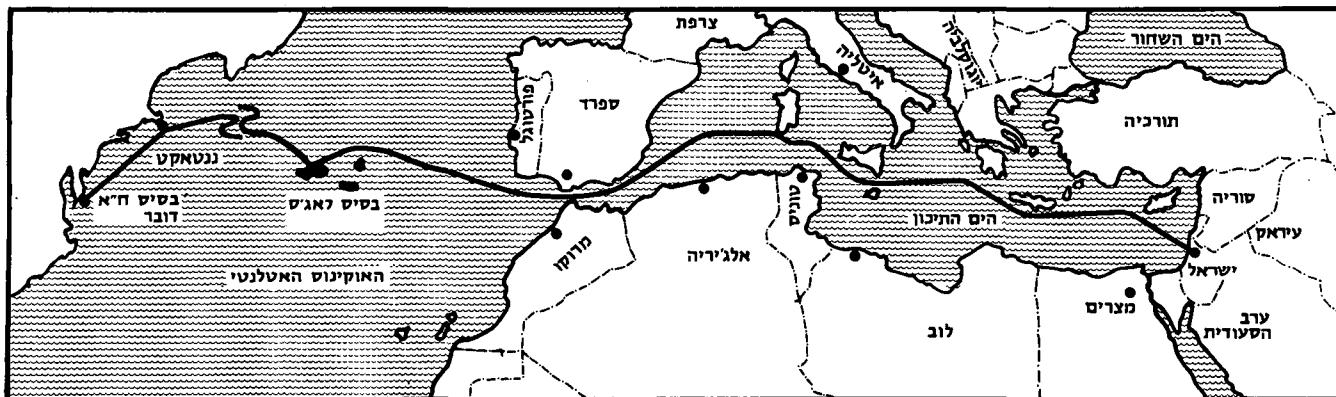
ומאידך גיסא, אין הם נכונים להפסיק את הסיוע הצבאי המא-סיבי למדינות-ערב באמצעות הרכבת האוירית. הממשל חש, כי הסובייטים חותרים במדיניותם נגד כל אפשרות להשגת "תיקו" ישראלי-ערבי. הסיוע הצבאי הסובייטי למצרים ול-סוריה איים לנטרל את הישגיה הצבאיים של ישראל. עקב כך העריך הממשל, כי עלולה לחול הקשחה נוספת הן בעמדות הערבים והן בעמדת ישראל, וארה"ב תאבד כל סיכוי לפעול במזה"ת כ"מתווך הוגן".

מעבר לשיקולים אלה לא ניתן היה לחפות על עובדה בסיסית אחת: ברה"מ נהגה ב"איפוק מעצמתי" רק שעה שהתנאים היו נוחים לבנות-בריתה באיזור. משעה שהשתנו תנאים אלה וחלה הרעה במצבן הצבאי של סוריה ומצרים, לא היססה להיחלץ באורח פעיל ולסייע להן. לכללי משחק מעצמתיים מסוג זה לא יכלה ארה"ב להסכים. בנסיבות אלה הפכה הרכבת האוירית הסובייטית לאתגר ראשון במעלה למדיניותה הגלובאלית של ארה"ב. לממשל האמריקני היה ברור, כי אם המצב שבו פועלת רק רכבת אוירית סובייטית יימשך, יוטל צל חמור על עצם יכולתה המעצמתית של ארה"ב לתת תשובות לסיטואציה של משבר בינלאומי חמור. מעבר למשמעות האזורית של הדבר עמדו, אם-כן, השיקול הגלובאלי ושאלת עצם אמינותה של ארה"ב ככוח בינלאומי, המסייע לבעלי בריתו בשעת מצוקה. בדיעבד הסביר קיסניג'ר את התחושה הכבדה, שנוצרה בממשל עקב הפעלת הרכבת האוירית הסובייטית. לדבריו לא יכלה ארה"ב, ואין היא יכולה ככלל, להרשות לנשק סובייטי להגשים ניצחון גדול על הנשק האמריקני: "זה עניין שאין לו קשר לערבים ואין לו קשר לישראל, אלא קשור ישירות במאזן הכוחות בין שתי מעצמות-העל"²¹.

"מקבילת כוחות"

נראה, איפוא, כי משעלתה שאלת אמינותה של ארה"ב במלוא חריפותה לא נותרה לארה"ב כמעט ברירה; שומה היה עליה להפעיל מאמץ אספקה צבאי משלה. מבחינה זו ניתן, אם-כן, לומר כי הרכבת האוירית האמריקנית לא היתה תשובה למצב הצבאי שהתפתח במזה"ת ב-13 באוקטובר 1973, וביסודו של דבר לא נועדה לענות לצרכיה הצבאיים של ישראל. בראש וראשונה, היא היתה תשובה לרכבת האוירית הסובייטית המא-סיבית, שהופעלה מאז ה-10 באוקטובר ושעירערה כל סיכוי להצלחת הדיפלומטיה האמריקנית באיזור. משום-כך, לא נת-אחרה הרכבת האוירית האמריקנית לבוא; להיפך, ארה"ב אף גילתה זריזות בלתי מצויה מרגע הפעלת הרכבת האוירית הסובייטית ב-10 באוקטובר, ועד שהחליטה לספק לישראל את הנשק שנדרש על-ידה. בהנחה, כי היה דרוש פרק זמן של לפחות עשרים וארבע שעות מרגע קבלת החלטה על הפעלת הרכבת האוירית ועד ראשית הביצוע, הרי ניתן לומר, כי עברו יומיים בלבד עד שהממשל החליט לפתוח במבצע התספוק העצום לישראל. פארדוקסלית נראה, כי הרכבת האוירית שהפעילו הסובייטים ב-10 באוקטובר 1973 היא שגררה את ארה"ב ליתר מעורבות במלחמה, ומבחינה זאת היה בה משום "בונוס" מסויים לישראל.

עם זאת, ברור כי אף שהרכבת האוירית האמריקנית קשורה בטבורה לרכבת האוירית הסובייטית, היא שונה ממנה באורח מהותי: הרכבת האוירית הסובייטית שוגרה במטרה למנוע את



מסלול הרכבת האווירית מהחוף המזרחי של ארה"ב דרך בסיס לאג'ס באיים האזוריים (פורטוגל) לישראל.

היא, כי בחשבון אחרון לא היתה זו התנהגותה, „הנאותה“ של ישראל בבוקר יום-הכיפורים והימנעותה ממתקפת-מנע, הגורם שהניע את ארה"ב לספק לה סיוע צבאי במהלך המלחמה, אלא האינטרסים הגלובאליים של ארה"ב ושאלת מעמדה המעצמתי מול ברה"מ.

מראי מקומות

1. גולן, מתי. „השיחות הסודיות של הנרי קיסינג'ר“. הוצאת שוקן, תשל"ו. עמ' 63.
2. לקוויר ולוטוואק. „קיסינג'ר ומלחמת יום-כ"ז“. מעריב, 6 ספט' 74, עמ' 25—26.
3. M. and B. Kalb. "Kissinger", Dell Book, 1975.
4. Elmo Zumwalt. "On Watch", pp. 433—435.
5. The Department of state Bulletin. No. 1792. p. 535.
6. Heikal. The Road to Ramadan, London, pp. 208—212, p. 216.
7. דיווח סוכנות הידיעות הצרפתית A.F.P. מושינגטון ב-9 באוק' טובר 1973.
8. Kalb, p. 525.
9. Ibid. p. 527.
10. Jerusalem Post, Dec. 10, 1975.
11. Kalb. p. 533.
12. The Department of State Bulletin, No. 1792, p. 535.
13. דברי דובר מחלקת המדינה ב-15 באוקטובר 73. (ע"פ דיווח סוכנות A.P. מושינגטון).
14. The Department of State Bulletin, No. 1794. p. 586.
15. The Department of State Bulletin, No. 1792. p. 537.
16. Shulman, Marshall. The Middle-East Conflict 1973.
17. Survival, Jan. (Feb. 74), p. 2.
18. Insight Team of the Sunday-Times, Middle-East War pp. 134—135.
19. גולן, מתי. עמ' 66.
20. Heikal, p. 224.
21. The Department of State Bulletin, No. 1794, p. 586.
22. „אל-אנואר“, לבנון, 16 נוב' 73 (מאמר מאת ח. הייכל תחת הכותרת „ויכוח עם קיסינג'ר“).
23. שם.
24. Heikal, p. 232.
25. ד. ויטאל, „ממשל ניקסון והסכסוך הערבי-ישראלי“. סקירה חד-שית, ספט' 70, עמ' 7.
26. Heikal, p. 256.

תבוסתם המוחלטת של בעלי הברית הערביים של ברה"מ באיזור, ומבחינה זו היא מהווה צעד מעצמתי במישור „האזורי“; הרכבת האווירית האמריקנית, לעומת זאת, הינה כאמור תגובה לרכבת האווירית הסובייטית, ולכן יש לראותה כצעד מעצמתי במישור „הגלובאלי“***. עוד לפני מלחמת יום-הכיפורים כתב פרופ' ד. ויטאל, כי „בניתוח סופי, יש להניח כי הגורם המכריע (בממשל האמריקני) הוא החשיבות שמייחסת ארה"ב לשיקולים גלובאליים (להבדיל משיקולים אזוריים) בכלל, ולבלימת ברה"מ בפרט“²³. אין ספק, כי מודל זה מתאים בדיוק מדויק לניתוח סוגיית הרכבת האווירית האמריקנית. באורח פחות מתוחכם, אולם לא פחות נכון, תפסו את הדבר גם הפרשנים הערבים. לדידם, סיפקה ארה"ב לישראל ברכבת האווירית „טונה ציוד עבור כל טונה שסיפקה ברה"מ לערבים“²⁴. דהיינו, גם הם הבחינו בכך שאת המהלך האמריקני יש לראות על רקע „מקבילית כוחות“ בינמעצמתי, שבה מנסה כל מעצמה למנוע מידיבתה כל הפרה משמעותית של איוון הכוחות הקיים.

סיכום

הרכבת האווירית האמריקנית ששוגרה לישראל במלחמת יום-הכיפורים היתה צעד תגובה למהלך סובייטי. משום כך יש למחוק את ארבעת הימים הראשונים של המלחמה מחשבון „ההתמהוות“ של הממשל. זאת משום שגם הסובייטים לא הפעילו עד ה-10 באוקטובר מאמץ אספקה מאסיבי לסיוע לבני חסותם במוזה"ת. משפעלו הסובייטים פעלה גם המערכת השל-טונית האמריקנית, במקרה זה במהירות ובהחלטיות שאיפיינו בדרך-כלל את ממשלו של ניקסון. המסקנה המתבקשת מגיתוח זה היא שאופיה המאסיבי של הרכבת האווירית הסובייטית, הוא שהיה הגורם המרכזי בהחלטתו של הממשל האמריקני להתייצב מאחורי ישראל ולהושיט לה סיוע צבאי ומדיני באופי ובממדים שהוגשו באותם הימים. מסקנה נוספת שניתן להסיק

*** בשיחה שקיים ניקסון ב-17 באוקטובר 1973 עם שגרירי ערב הסעודית, כוונת מרוקו ואלג'יריה הדגיש נשיא ארה"ב כי „אנו שלחנו רכבת אווירית רק אחר שהסובייטים עשו כן“²².